

III. ŽEMĖS IR SOCIALINĖS SAUGOS TEISĖS AKTUALIJOS

BYLŲ DĖL PASTATO, ŽEMĖS AR MIŠKO VALDYMO NUOSAVYBĖS TEISE FAKTO NUSTATYMO NAGRINĖJIMO YPATINGOSIOS TEISENOS TVARKA PROBLEMOS

Doktorantas Vaidotas Balynas

Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Darbo teisės ir socialinės saugos katedra
Ateities 20, 2057 Vilnius
Telefonas 271 46 33
Elektroninis paštas dsk@ltu.lt

Pateikta 2003 m. balandžio 7 d.

Parengta spausdinti 2003 m. rugsėjo 2 d.

Recenzavo Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Darbo teisės ir Socialinės saugos katedros docentas dr. Eduardas Monkevičius ir Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Valstybinės teisės katedros profesorius dr. Antanas Marcijonas

S a n t r a u k a

Įsigaliojus naujam Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksui (toliau – CPK) buvo iš esmės reformuotas ypatingosios teisenos procesas pasirinkus germaniškąją ypatingosios teisenos koncepciją. Atsisakius ginčo dėl teisės, kaip pagrindinio teisenas atribojančio kriterijaus, naujajame CPK įtvirtinta nuostata, draudžianti perduoti ypatingosios teisenos bylą nagrinėti ieškinio teisenos tvarka, jei joje kyla ginčas dėl teisės. Šis besąlyginis draudimas paskatino sugrįžti prie ypatingosios teisenos reformos naujajame CPK ir įvertinti šią įstatymo leidėjo poziciją remiantis egzistuojančia teismų praktika vienoje iš gausiausių juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo bylų kategorijų – bylose dėl pastato, žemės ar miško valdyimo nuosavybės teise fakto nustatymo.

I v a d a s

Įsigaliojus naujam CPK [1] buvo iš esmės reformuotas ypatingosios teisenos procesas pasirinkus germaniškąją ypatingosios teisenos koncepciją, bylų priskyrimo ypatingajai teisei pagrindiniu kriterijumi pripažįstančią ne ginčo dėl teisės nebuvimą, o tikslingumo kriterijų. Ypatingosios teisenos bylų sąrašas buvo šiek tiek pakeistas, tačiau jame išliko bene gausiausia šios kategorijos bylų grupė – bylos dėl turinčio juridinę reikšmę fakto nustatymo.

Atsisakius ginčo dėl teisės, kaip pagrindinio teisenas atribojančio kriterijaus, naujajame CPK įtvirtinta nuostata, draudžianti perduoti ypatingosios teisenos bylą nagrinėti ieškinio teisenos tvarka, jei byloje kyla ginčas dėl teisės. Šis besąlyginis draudimas kai kuriems procesualistams sukėlė pagrįstų abejonių [2, p. 214, 217]. Jos bylų, įstatymo leidėjo priskirtų ypatingajai teisei, pobūdis labai skiriasi. Tačiau plačiau jis nebuvo nagrinėjamas.

Tai paskatino dar kartą sugrįžti prie ypatingosios teisenos reformos naujajame CPK ir įvertinti šią įstatymo leidėjo poziciją remiantis egzistuojančia teismų praktika vienoje iš gausiausių juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo bylų kategorijų – bylose dėl pastato, žemės ar miško valdyimo nuosavybės teise fakto nustatymo bei pabandyti atsakyti į klausimą, ar toks įstatymo leidėjo sprendimas buvo išties racionalus ir kokios galėjo būti šio sprendimo alternatyvos.

1. Ypatingosios teisenos reforma naujajame CPK

1964 m. redakcijos CPK [3] pagrindiniu ir iš esmės vieninteliu ieškinio ir ypatingosios teisenos atribojimo kriterijumi pripažino ginčo dėl teisės buvimą ar nebuvimą. Ginčai dėl teisės turėjo būti nagrinėjami ieškinio teisenos tvarka, neginčo bylos – ypatingosios teisenos tvarka, o jei kurioje nors iš šių bylų kildavo ginčas dėl teisės, pareiškimas turėdavo būti paliktas nenagrinėtas, pareiškėjui išaiškinta teisė kreiptis į teismą ieškinio teisenos tvarka (1964 m. redakcijos CPK 271 str. 3 d.).

Naujajame CPK ieškinio ir ypatingosios teisenos atribojimas grindžiamas kitokia, ypatingosios teisenos koncepcija – bylų priskyrimo ypatingajai teisei pagrindiniu kriterijumi pripažįstamas ne neginčo pobūdis, o tikslingumas. Tai reiškia, jog įstatymų leidėjui pripažinus, kad tam tikras bylas tikslinga nagrinėti ypatingosios teisenos tvarka, jos bus nagrinėjamos šia tvarka nepaisant to, jog jose kils ginčas dėl teisės (CPK 443 str. 7 d.).

Siekiant atskleisti tikslingumo principo turinį būtina atsakyti į klausimą, kuo pasižymi bylos, įstatymų leidėjo priskirtos ypatingajai teisei. Teorijoje paprastai skiriami šie ypatingosios teisenos bylų požymiai – viešojo intereso buvimas (nedispozityvios bylos), ypatingas proceso paprastumo ir bylų nagrinėjimo operatyvumo poreikis [4, p. 205]. Teigiama, jog savo prigimtimi ypatingosios teisenos bylos dažniausiai nėra įprastos teismo bylos – teismas šios kategorijos bylose veikia ne kaip ginčą sprendžianti institucija, o veikiau kaip administratorius. Šių klausimų priskyrimą teismo kompetencijai lemia tik ypatinga jų svarba, reikalaujanti nepriklausomos ir nešališkos institucijos įsikišimo [2, p. 214].

Dėl išvardytų ypatingosios teisenos bylų požymių ypatingoji teiseną grindžiama kitokiais arba, tiksliau sakant, priešingais ieškinio teisei principais:

1. Vienas pagrindinių ieškinio teisenos principų – dispozityvumas, ypatingojoje teisei keičiamas oficialumo principu, leidžiančiu teismui pradėti bylą savo iniciatyva;
2. Rungtyniškumo principas ypatingojoje teisei keičiamas inkviziciniu principu, reikalaujančiu iš teismo neapsiriboti šalių pateikiama medžiaga, patikrinti visas aplinkybes, galinčias turėti reikšmės sprendimo teisėtumui ir pagrįstumui (CPK 443 str. 8 d.). Dėl šios priežasties ypatingojoje teisei negali būti taikomi tam tikri ieškinio teisenos institutai, pavyzdžiui, sprendimas už akių (CPK 443 str. 9 d.).
3. Dėl didesnio ypatingosios teisenos bylų nagrinėjimo operatyvumo poreikio ypatingojoje teisei ribotai taikomi žodiškumo, viešumo ir betarpiškumo principai [3, p. 206].

Taigi byla priskiriama ypatingajai teisei, jei egzistuoja viešasis interesas, kad tam tikroje byloje teisėjas vadovautųsi inkviziciniu principu ir nebūtų susietas tik bylos dalyvių argumentais, o byla būtų išnagrinėta kuo greičiau [3, p. 204].

Atrodytų, toks tikslingumu pagrįstas ypatingosios ir ieškinio teisenų atribojimas neturėtų kelti didesnių praktinių problemų – dispozityvios „teisminės“ bylos turėtų būti nagrinėjamos ieškinio teisenos tvarka, o nedispozityvios, „neteisminės“ – ypatingosios teisenos tvarka. Tačiau pirmasis įspūdis gali būti klaidinantis. Problema gali kilti dėl to, jog egzistuoja tam tikra kategorija bylų, kurios, nors savo prigimtimi dispozityvios, vis dėlto (bent jau pradinėje stadijoje) yra neginčo bylos. Dviejų teisenų civiliniame procese egzistavimas lemia tai, jog šios bylos neišvengiamai bus priskirtos ypatingajai teisei, nes ieškinio teiseną yra ginčo teiseną, ir neginčo bylos jos tvarka paprasčiausiai negali būti nagrinėjamos. Taigi ginčo dėl teisės nebuvimo kriterijus naujajame CPK neišnyksta, tik įgauna kitokį turinį – ypatingosios teisenos bylos gali būti nagrinėjamos šia teisenos tvarka nepaisant ginčo atsiradimo, tačiau neginčo bylos ieškinio teisei nagrinėjamos būti negali.

Taigi ypatingosios teisenos tvarka nagrinėjamas bylas sąlyginai galima skirti į dvi grupes:

1. Nedispozityvios bylos (pvz., bylos dėl asmens pripažinimo nežinia kur esančiu, paskelbimo mirusiu, dėl asmens pripažinimo neveiksniu ar ribotai veiksniumi ir t. t.)
2. Dispozityvios neginčo bylos (kai kurios bylos dėl daiktinių teisių, dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo ir t. t.). Jos savo ruožtu gali būti skiriamos į akivaizdžiai ne-

ginčo bylas (pvz., bylos dėl valdymo fakto patvirtinimo) ir tas, kuriose gali kilti ginčas dėl teisės.

Pirmoji bylų grupė didesnių praktinių problemų kelti negali – būdamos nedispozityvios, jos ir kilus ginčui dėl teisės gali (ir turi) būti nagrinėjamos laikantis ypatingosios teisenos principų – oficialumo, inkvizicinio ir t. t. Tokį poreikį lemia pats šių bylų pobūdis. Tačiau visiškai kitokia padėtis susiklosto antrosios grupės bylose, kurių priskyrimą ypatingajai teisei lemia ne nedispozityvus bylų pobūdis, o ginčo dėl teisės nebuvimas. Šios kategorijos bylose, kilus ginčui, jose savo prigimtimi nebesiskiria nuo klasikinių ieškinio teisenos bylų, todėl reikėtų pritarti nuomonei, jog įstatymų leidėjo valia šioms byloms taikyti ypatingosios teisenos principus atrodo abejotina [2, p. 213]. Šią abejonę norėtusi iliustruoti viena iš jurisdinę reikšmę turinčių faktų nustatymo bylų kategorijų – bylomis dėl pastato, žemės ar miško valdymo nuosavybės teise fakto nustatymo. Ši bylų kategorija pasirinkta iš dalies ir dėl to, jog, kaip rodo statistika, šios kategorijos bylos Lietuvoje yra gana dažnos, pavyzdžiui, 2001 m. teismuose gautos 2663 bylos dėl pastato, žemės ar miško valdymo nuosavybės teise fakto nustatymo, iš jų išnagrinėta – 2486 [5].

2. Bylų dėl pastato, žemės ar miško valdymo nuosavybės teise fakto nustatymo teisinė prigimtis

Siekiant nustatyti, ar bylos dėl pastato, žemės ar miško valdymo nuosavybės teise fakto nustatymo pagrįstai įstatymų leidėjo besąlygiškai priskirtos ypatingajai teisei (nenumatant jų perdavimo nagrinėti ieškinio teisenos tvarka galimybės), pirmiausia reikėtų atsakyti į klausimą, kuriai iš ypatingosios teisenos bylų grupių jos priskirtinos: ar šios bylos yra viešo, ar privataus pobūdžio, be to, ar šios kategorijos bylose gali kilti ginčas dėl teisės (ir kiek dažnai jis realiai kyla, nes reti pavieniai atvejai galėtų ir nesusilaukti didesnio įstatymų leidėjo dėmesio).

Atsakyti į pirmąjį klausimą, mūsų manymu, nėra sunku. Palyginti su kitomis ypatingosios teisenos bylų kategorijomis, bylos dėl pastato, žemės ar miško valdymo nuosavybės teise fakto nustatymo akivaizdžiai yra privataus pobūdžio – jos susijusios su privačios asmens teisės įgyvendinimo galimybe. Nors šios teisės, kaip ir bet kurios kitos asmens teisės, įgyvendinimas gali pažeisti kitų asmenų interesus, turto valdymo nuosavybės teise fakto nustatymas neleidžia teigti egzistuojant ypatingą visuomenės interesą šių bylų baigtimi. Žinoma, panašių bylų, įstatymų leidėjo priskirtų ypatingajai teisei, yra ir daugiau, pavyzdžiui, bylos dėl valdymo fakto patvirtinimo (CPK XXXIV skyriaus antrasis skirsnis), tačiau jos išsiskiria aiškiu neginčo pobūdžiu. Kadangi, kaip minėta, neginčo byla negali būti nagrinėjama ieškinio teisenos tvarka, pats bylų dėl pastato, žemės ar miško valdymo nuosavybės teise fakto nustatymo priskyrimas ypatingajai teisei ir nėra ginčijamas – diskutuotina tik tai, ar tokio pobūdžio bylos net ir kilus ginčui dėl teisės turėtų būti nagrinėjamos ypatingosios teisenos tvarka.

Nors 1964 m. redakcijos CPK ginčo dėl teisės nebuvimą pripažino esminiu teisenų atirbojimo kriterijumi, teismų praktika rodo, jog bylose dėl pastato, žemės ar miško valdymo nuosavybės teise fakto nustatymo ginčas dėl teisės kyla gana dažnai. Nors išsami statistika šiuo klausimu nepaskelbta, Teismų departamento skelbiama kasmetinė civilinių bylų nagrinėjimo teismuose ataskaita leidžia daryti būtent tokią išvadą. Pavyzdžiui, iš 2001 m. teismuose išnagrinėtų 2486 šios kategorijos bylų 191-oje (t. y. apytiksliai 7,6 proc. bylų) pareiškimas buvo nenagrinėtas. Šios kategorijos bylos tarp jurisdinę reikšmę turinčių faktų nustatymo bylų pagal nenagrinėtų pareiškimų procentą užima 5 vietą (iš 13 skelbtų kategorijų) – jas lenkia tik bylos dėl asmens išlaikymo fakto nustatymo, palikimo priėmimo fakto nustatymo, įvaikinimo fakto nustatymo, kai tai susiję su nuosavybės teise, bei gimimo, įvaikinimo, santuokos, ištuokos ir mirties įregistravimo fakto nustatymo bylos. Nors skelbiamoje statistikos suvestinėje atskirai nėra išskirtos pareiškimo nenagrinėjimo konkrečioje byloje priežastys, nesunku pastebėti, jog visos pagal nenagrinėtų pareiškimų skaičių „pirmaujančios“ bylų kategorijos savo teisine prigimtimi yra potencialios ginčo bylos. Beje, bet kuri iš jurisdinę

reikšmę turinčių faktų nustatymo bylų kategorijų pagal nenagrinėtų pareiškimų skaičių gerokai lenkia kitas ypatingosios teisenos bylų kategorijas [5].

Tokią išvadą patvirtina ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacine tvarka išnagrinėtų bylų dėl pastato, žemės ar miško valdymo nuosavybės teise fakto nustatymo rodikliai. Iš 2002 m. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo išnagrinėtų dvidešimt šešių šios kategorijos bylų dvidešimt bylų buvo nagrinėjamos ieškinio teisenos tvarka, be to, net penkiose bylose buvo pareikštas priešinis ieškinys. 2001 m. išnagrinėtų šios kategorijos bylų statistika dar iškalbingesnė – iš keturiasdešimt šešių nagrinėtų bylų tik septynios buvo nagrinėjamos ypatingosios teisenos, kitos – ginčo teisenos tvarka. Nors šie rezultatai negali būti vertinami viena-reikšmiškai (toks didelis ginčo bylų procentas kasaciniame teisme gali būti iš dalies nulemtas to, jog esant priešingus interesus turinčioms šalims padidėja priimto teismo sprendimo skundimo tikimybė), vis dėlto, mūsų manymu, galima pripažinti esant tam tikras tendencijas, liudijančias, jog ginčo buvimas bylose dėl pastato, žemės ar miško valdymo nuosavybės teise fakto nustatymo nėra retas reiškinys.

Taigi apibendrinant galima pasakyti, jog bylos dėl pastato, žemės ar miško valdymo nuosavybės teise fakto nustatymo laikytinos privataus pobūdžio bylomis, kuriose egzistuoja gana didelė ginčo dėl teisės kilimo tikimybė.

3. Ypatingosios teisenos taisyklių pritaikomumas privataus pobūdžio ginčams dėl pastato, žemės ar miško valdymo nuosavybės teise fakto nustatymo nagrinėti

Nustačius, jog bylose dėl pastato, žemės ar miško valdymo nuosavybės teise fakto nustatymo gana dažnai kyla ginčas dėl teisės, bei atsižvelgiant į tai, kad šis ginčas yra privataus pobūdžio, galima bandyti atsakyti į klausimą – ar pagrįstai įstatymų leidėjas šios kategorijos byloms nenumatė jokios išimties, ir jos turės būti išnagrinėtos ypatingosios teisenos tvarka net ir kilus ginčui dėl teisės.

Dar nagrinėdamas 1964 m. redakcijos CPK nuostatas, reglamentuojančias ypatingąją teiseną, prof. V. Mikelėnas pažymėjo, jog ypatingoji teiseną nėra pritaikyta ginčams dėl teisės nagrinėti [6, p. 177]. Palyginus 1964 m. redakcijos CPK bei naujojo CPK nuostatas, reglamentuojančias ypatingosios teisenos bylų nagrinėjimo tvarką, galima teigti, jog ši pastaba svarbi ir šiandien. Tiesa, CPK 443 straipsnio 1 dalies nuostata, jog ypatingosios teisenos bylos nagrinėjamos pagal bendrąsias CPK taisykles, išskyrus ypatingąją teiseną reglamentuojančioje CPK dalyje numatytas išimtis, taip pat CPK 443 straipsnio 5 dalyje įtvirtinta teismo galimybė nagrinėti bylą žodinio proceso tvarka leidžia ypatingojoje teiseje taikyti daugumą ieškinio teisenos taisyklių (tai nebuvo įmanoma pagal 1964 m. redakcijos CPK), tačiau abejotina, ar teiseną, pagrįsta priešingais ieškinio teisei principais, nors ir naudojantis ieškinio teisenos tvarka, gali pasiekti jai keliamus tikslus. Ginčo teiseje galiojantys dispozityvumo, rungtyniškumo principai yra neabejotinai tinkamesni privataus pobūdžio ginčui nagrinėti nei ypatingojoje teiseje galiojantys oficialumo bei inkviziciniai principai.

Visų pirma, tai pasakytina apie proceso šalių teisių apsaugą. Didesnis teismo aktyvumas ypatingosios teisenos bylose, dispozityvumo ir rungtyniškumo principų apribojimas pateisinamas tuo, jog ypatingosios teisenos bylos paprastai yra nedispozityvios. Dėl tos pačios priežasties, taip pat dėl ypatingo ypatingosios teisenos bylų nagrinėjimo operatyvumo poreikio ypatingosios teisenos byloms būdingi ir kiti požymiai: žodiškumo principo apribojimas, teismo teisė nagrinėti bylą iš esmės neatvykus į teismo posėdį bylose dalyvaujantiems asmenims (CPK 443 str. 5 d.), bylinėjimosi išlaidų neatlyginimas (CPK 443 str. 6 d.), sprendimo už akių priėmimo draudimas (CPK 443 str. 9 d.), platesnės apeliacinės instancijos teismo teisės šios kategorijos bylose (CPK 320 str. 2 d.). Reikėtų pritarti nuomonei, jog nė vienas proceso principas nėra ir negali būti absoliutus [7, p. 60], procese visada turi būti ieškoma tinkamos principų pusiausvyros, kad nė vienas jų nebūtų paneigiamas. Proceso šalių teisių apribojimas viešojo intereso apsaugos tikslais yra visiškai pateisinamas, nes, kaip viename savo nutarimų pažymėjo Konstitucinis Teismas, „viešojo intereso, kaip valstybės

pripažinto ir teisės ginamo visuomeninio intereso, įgyvendinimas yra viena iš svarbiausių pačios visuomenės egzistavimo ir raidos sąlygų“ [8]. Tačiau išsakyti principai vargu ar gali būti taikytini visiškai dispozityviems ginčams nagrinėti, todėl pagrįstai gali kilti klausimas, kokias tikslais pateisinamas šalių teisių apribojimas šios kategorijos bylose?

Antra, nagrinėjant šios kategorijos bylas ypatingosios teisenos tvarka tam tikrų sunkumų gali kilti ir bylą nagrinėjančiam teismui. Kaip minėta, ypatingojoje teisenoje galiojantis inkvizicinis principas reikalauja iš teismo neapsiribojant šalių pateikiamais argumentais imtis visų priemonių, kad būtų išaiškintos visos reikšmingos bylos aplinkybės. Taigi galima teigti jog įrodinėjimo tikslas ypatingosios teisenos bylose kur kas labiau priartėja prie objektyvios tiesos nustatymo poreikio nei ieškinio teisenos bylose.

Kuo ypatingos šiuo atžvilgiu bylos dėl pastato, žemės ar miško valdymo nuosavybės teise fakto nustatymo? Pirmiausia jose paprastai susiduriama su įvykiais, vykusiais gana seniai. Be to, CPK 445 straipsnis nustato, jog teismas gali nustatyti turinčius juridinę reikšmę faktus tik tada, kai pareiškėjas negali kitokia tvarka gauti reikiamų dokumentų, patvirtinančių tuos faktus, arba kai negalima atkurti prarastų dokumentų (analogiška nuostata buvo įtvirtinta 1964 m. redakcijos CPK). Visa tai lemia įrodinėjimo šios kategorijos bylose specifiką – neišvengiamai susiduriama su prieštaraujančiais vienas kitam įrodymais, plačiai remiamasi liudytojų parodymais, be to, ir patys liudytojai neretai būna sulaukę garbaus amžiaus, dėl to jų parodymai netikslūs ir prieštaringi.

Nagrinėjamos kategorijos bylą sudėtingumą galėtų iliustruoti ir jų nagrinėjimo kasacine tvarka rezultatai (apeliacinio bylą nagrinėjimo rezultatai pagal atskiras bylą kategorijas nepaskelbti). Išanalizavus Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, nagrinėjusio šios kategorijos bylas, praktiką matyti, jog devyniolikoje (t. y. apytiksliai 40 proc.) iš 2001 m. nagrinėtų bylą žemesnių instancijų teismų sprendimai buvo panaikinti arba pakeisti. 2002 m. nagrinėtose bylose žemesnių instancijų teismų sprendimai buvo naikinami arba keičiami septyniose iš 26 nagrinėtų bylą, t.y. apytiksliai kas trečioje byloje [9]. Beveik visose bylose kasaciniai skundai buvo grindžiami įrodinėjimo taisyklių pažeidimais: neteisingu įrodymų vertinimu, įrodymų stoka ir t. t.

Vienoje iš tokių bylą Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų kolegija, atmesdama kasacinį skundą ir pripažindama, jog žemesnės instancijos teismai pagrįstai ieškovų reikalavimą laikė neįrodytu, nurodė, kad „teismo, kaip savito įrodinėjimo subjekto civiliniame procese, funkcijos pasireiškia tuo, jog jis vertina ir tiria šalių pateiktus įrodymus ir, remdamasis įrodymų vertinimu, daro išvadą apie įrodinėjimo dalyką sudarančių faktų buvimą ar nebuvimą. Tam tikrų faktinių aplinkybių buvimą civilinio proceso tvarka teismas konstatuoja tuomet, kai jam nekyla didelių abejonių dėl tų aplinkybių egzistavimo. Taigi civiliniame procese įrodinėjimas turi savo specifiką – nėra nustatyta, kad teismas gali daryti išvadą apie tam tikrų aplinkybių buvimą tik tada, kai dėl jų egzistavimo nekyla jokių abejonių. Išvadą apie faktų buvimą teismas civiliniame procese gali daryti ir tada, kai tam tikros abejonės dėl fakto buvimo išlieka, tačiau visuma bylose esančių įrodymų leidžia manyti esant labiau tikėtina atitinkamą faktą buvus, nei jo nebuvus“ [9]. Galima tik spėti, kaip turėtų pasikeisti teismo vaidmuo įpareigojus jį neapsiriboti šalių pateiktais įrodymais ir siekti nustatyti tiesą šios kategorijos bylose.

Be to, atsižvelgiant į įrodinėjimo ypatumus CPK 443 straipsnio 5 dalyje įtvirtinta taisyklė, jog ypatingosios teisenos bylos paprastai nagrinėjamos rašytinio proceso tvarka, šios kategorijos bylose, mūsų manymu, taptų beveik neįgyvendinama – taigi byla iš esmės būtų nagrinėjama pagal ieškinio teisenos taisykles, tačiau laikantis priešingų ieškinio teisei principų. Pažymėtina, jog CPK XXVI skyrius privalomo bylose dalyvaujančių asmenų dalyvavimo teismo posėdyje nenumato, todėl remiantis CPK 443 straipsnio 5 dalimi byla turėtų būti nagrinėjama iš esmės ir neatvykus į teismo posėdį bylose dalyvaujantiems asmenims. Vargu ar šią pareigą teismas galėtų tinkamai atlikti būdamas įpareigotas visapusiškai ir išsamiai išnagrinėti visas bylai reikšmingas aplinkybes.

Taigi nesunku pastebėti, jog nagrinėjamos kategorijos bylose ypatingosios teisenos principų taikymas ne tik neprisidėtų prie greitesnio ir tinkamo bylos išnagrinėjimo, bet ir tam tikrais atvejais galėtų atvesti bylą nagrinėjančią teismą į aklavietę. Ginčo teisenos taisyklės,

grindžiamos dispozityvumo ir rungtyniškumo principais, pasyvesniu teismo vaidmeniu, neabejotinai yra geriau pritaikytos tokio pobūdžio ginčams nagrinėti.

4. Sprendimo būdai

Nustačius, kad bylose dėl pastato, žemės ar miško valdymo nuosavybės teise fakto nustatymo kilę ginčai dėl teisės turėtų būti nagrinėjami ginčo teisenos tvarka, galima pasvarstyti, kokį kelią galėjo pasirinkti įstatymų leidėjas. Suprantama, jog išbraukti bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo iš ypatingosios teisenos bylų sąrašo jis neturėjo galimybės, nes, kaip minėta, šios bylos negalėtų būti nagrinėjamos ieškinio teisenos tvarka, jei jose nebūtų ginčo. Todėl peršasi vienintelė išvada – CPK turėjo būti numatytas tokių bylų perdavimo nagrinėti ieškinio teisenos tvarka kilus ginčui dėl teisės mechanizmas.

Paanalizavus atskiras ypatingosios teisenos bylų kategorijas naujajame CPK matyti, jog draudimas perduoti bylą nagrinėti ieškinio teisenos tvarka kilus ginčui dėl teisės nėra absoliutus. Pavyzdžiui, CPK XXXIX skyriuje numatytose bylose dėl teismo leidimų išdavimo ar faktų patvirtinimo, turto administravimo, paveldėjimo procedūrų taikymo ir kitose bylose, pagal Civilinį kodeksą ir kitus įstatymus nagrinėtinose supaprastinto proceso tvarka, byla turi būti nagrinėjama ypatingosios teisenos tvarka ir kilus ginčui dėl teisės, išskyrus Civiliniame kodekse numatytus atvejus (CPK 582 str. 5 d.). Taigi, atrodo, įstatymų leidėjui tereikėjo CPK XXVI skyriuje numatyti specialią normą, numatančią galimybę šios kategorijos bylas kilus ginčui dėl teisės perduoti nagrinėti ieškinio teisenos tvarka (norma galėtų būti analogiška 1964 m. redakcijos CPK 271 str. 3 d.).

Vis dėlto manome, jog problemą galima spręsti ir kitaip. Prieš aptariant tai norėtusi trumpai sugrįžti prie ypatingosios teisenos koncepcijos keitimo naujajame CPK priežasčių.

Vienas iš naujo CPK rengimo darbo grupės narių doc. V. Nekrošius ginčo dėl teisės buvimo ar nebuvimo kriterijaus atsisakymą atribojant teisenas naujajame CPK aiškino taip: „kilus ginčui (ypatingosios teisenos byloje – *aut. past.*), pareiškimas paliekamas nenagrinėtu, tad į pateiktą teismui prašymą iš principo nėra duodamas joks atsakymas ir vien dėl ginčo atsiradimo byloje pareiškėjas yra priverstas pateikti naują pareiškimą ir pradėti viską iš pradžių kita teise. Šiuo atveju vien formalus ginčo atsiradimas lemia vieno proceso pabaigą, o kito pradžia, o tai, be jokios abejonės, pailgina (dažnai iš esmės) konkrečios bylos nagrinėjimo terminus. <...> Toks asmens „gainiojimas“ nuo vienos teisenos į kitą ir bylos išnagrinėjimo uždelsimas tik vardan teorinio tam tikro procesinio instituto grynumo mums atrodo visiškai nepriimtinas“ [4, p. 202].

Su šiomis pastabomis bent jau iš dalies reikia sutikti. Nors pateikta analizė, mūsų manymu, paneigia teiginį, jog konkrečios bylos perdavimas nagrinėti ieškinio teisenos tvarka yra reikalingas „tik dėl teorinio tam tikro procesinio instituto grynumo“, tačiau pareiškimo nenagrinėjimas kilus ginčui dėl teisės ypatingosios teisenos byloje iš tiesų reiškia naujo proceso pradžia, o tai bylos nagrinėjimo operatyvumo požiūriu nėra visiškai racionalus sprendimas. Mūsų nuomone, byla dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo, pradėta nagrinėti ypatingosios teisenos tvarka, kilus ginčui galėtų būti sėkmingai nagrinėjama toliau ieškinio teisenos tvarka., t. y. išvengiant naujo proceso.

CPK 447 straipsnis bei CPK 443 straipsnio 2 dalis reglamentuoja pareiškimo, paduodamo bylose dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo, turinį. Akivaizdu, jog šie reikalavimai iš esmės nesiskiria nuo ieškinio pareiškimo reikalavimų (CPK 135 str.), o esamus neatitikimus galima nesunkiai ir greitai pašalinti pašalinus procesinių dokumentų trūkumus. Vienintelė galima kliūtis – skirtingas ypatingosios ir ieškinio teisenos bylų teisingumas, tačiau manome, jog ši aplinkybė negali būti pripažinta lemiama sprendžiant, ar byla, pradėta nagrinėti ypatingosios teisenos tvarka, gali būti baigta nagrinėti tame pačiame teisme ieškinio teisenos tvarka.

Atsižvelgdami į tai manytume, kad CPK galima būtų įtvirtinti tokio pobūdžio nuostatą:

„CPK 447-1 straipsnis. Šiame skyriuje nagrinėjamos bylose kilus ginčui dėl teisės teismas, reikalui esant, CPK 115 str. nustatyta tvarka įpareigoja pareiškėją pašalinti pareiš-

kimo trūkumus taip, kad jis atitiktų ieškinio pareiškimui keliamus reikalavimus. Pašalinus pareiškimo trūkumus, byla toliau nagrinėjama ieškinio teisenos tvarka“.

Manome, jog taip galėtų būti nustatyta pusiausvyra tarp proceso operatyvumo poreikio ir bylų nagrinėjimo atsižvelgiant į jų teisinę prigimtį.

Išvados

Nors pagrindiniu ypatingosios ir ieškinio teisenos bylų atribojimo kriterijumi naujajame CPK pripažįstamas tikslingumas (tam tikrų bylų priskyrimas ypatingajai teisei atsižvelgiant į šių bylų pobūdį), ginčo dėl teisės nebuvimo kriterijus nėra visiškai praradęs savo reikšmės. Šią aplinkybę lemia tai, jog ieškinio teisenos tvarka byla negali būti nagrinėjama nesant ginčo dėl teisės. Bylų priskyrimo ypatingajai teisei kriterijų skirtingumas lemia dviejų ypatingosios teisenos bylų grupių egzistavimą – vienos jų yra nedispozityvios, kitos dispozityvios.

Dispozityvios ypatingosios teisenos bylos kilus ginčui dėl teisės tampa analogiškos klasikinėms ieškinio teisenos byloms. Teismų praktika vienoje iš juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo bylų kategorijų – bylose dėl pastato, žemės ar miško valdymo nuosavybės teise fakto nustatymo, rodo, kad ginčas dėl teisės šios kategorijos bylose kyla gan dažnai.

Atsižvelgiant į pagrindinių ypatingosios teisenos bylų nedispozityvų pobūdį ypatingoji teise yra grindžiama priešingais ieškinio teisei principais – oficialumo, inkviziciniu, žodiškumo ir betarpiškumo principų apribojimu. Praktinis šių principų pritaikomumas nagrinėjant dispozityvaus pobūdžio ginčus atrodo abejotinas tiek šalių teisių apsaugos, tiek teismo veiklos kontekste. Įrodinėjimo proceso ypatumai bylose dėl pastato, žemės ar miško valdymo nuosavybės teise fakto nustatymo leidžia abejoti, ar jose gali būti taikomas inkvizicinis principas.

Dispozityvaus pobūdžio ypatingosios teisenos bylose kilę ginčai turėtų būti nagrinėjami ieškinio teisenos tvarka, numačius tinkamą šių bylų perdavimo mechanizmą. Siekiant, kad pareiškimas užtrukus bylos nagrinėjimui neliktų nenagrinėtinas, CPK turėtų būti įtvirtinta nuostata, leidžianti bylas dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo kilus ginčui toliau nagrinėti ieškinio teisenos tvarka nepradedant naujo proceso.

LITERATŪRA

1. **Lietuvos Respublikos** civilinio proceso kodeksas, patvirtintas 2002 m. vasario 28 d. įstatymu Nr. IX-743 // Valstybės žinios. 2002. Nr. 36.
2. **Žemkauskienė I.** Ypatingoji teisei Civilinio proceso kodekse // Jurisprudencija. 2002. Nr. 28 (20).
3. **Lietuvos Respublikos** civilinio proceso kodeksas, priimtas 1964 m. liepos 7 d.
4. **Nekrošius V.** Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. – Vilnius: Justitia, 2002.
5. **Civilinių** bylų nagrinėjimo pirmosios instancijos teisme ataskaita. 2001 m. www.teismai.lt.
6. **Mikelėnas V.** Civilinis procesas. II dalis. – Vilnius: Justitia, 1997.
7. **Mikelėnas V.** Civilinis procesas. I dalis. – Vilnius: Justitia, 1997.
8. **Lietuvos Respublikos** Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 6 d. nutarimas. www.lrkt.lt.
9. **Lietuvos** Aukščiausiojo Teismo CBS nutartys www.lat.litlex.lt.

Problematical Issues of Non-Contentious Proceedings Hearing Cases Settling the Fact of Law as Concerning the Tenure of Building, Land and Forest Property

Doctoral Candidate Vaidotas Balynas

Law University of Lithuania

SUMMARY

The institute of non-contentious proceedings was reformed according to the German non-contentious proceedings conception as the new Code of Civil Procedure (thereinafter – CCP) of Lithuania came in to force. The issue of dispute over the fact of law as the main criteria dissociating contentious and non-contentious proceedings was denied, therefore the provisions of Code of Civil Procedure, that forbid transferring the civil case of non-contentious proceedings to be further heard by contentious proceedings if the dispute over the fact of law arose, were established.

Provisions of CCP of 1964 established the only criteria dissociating contentious and non-contentious proceedings - the dispute over the fact of law. Civil cases were heard by contentious proceedings if a dispute over the fact of law was present and by non-contentious proceedings if a dispute over the fact of law was not present. In case if a dispute over the fact of law arose in the civil case heard by non-contentious proceedings civil case was left untried and the plaintiff was elucidated the right to present a claim following the rules of contentious proceedings.

However the new CCP established expedience as the main criteria dissociating contentious and non-contentious proceedings. Therefore civil cases of non-contentious proceedings shall be heard following the rules of non-contentious proceedings irrespective of arising of a dispute over the fact of law. Article 443 section 1 of the new CCP establishes that civil cases of non-contentious proceedings are heard in accordance with general rules of civil procedure. This provision of the new CCP permits the use of the majority of rules of contentious proceedings hearing civil cases of non-contentious proceedings. Irrespective to abovementioned, the fact that rules of non-contentious proceedings are based on legal principles that are practically opposite to legal principles of contentious proceedings presents a serious doubt whether non-contentious proceedings may reach it's goal when the dispute over the fact of law arises.

Strict prohibition of transferring the civil case of non-contentious proceedings to be further heard by contentious proceedings if the dispute over the fact of law arose encouraged to get back to the reform of non-contentious proceedings in the new Code of Civil Procedure and size this position according to existing courts practice hearing cases which settle the fact of law as concerning tenure of buildings, land and forest property. Such cases are one of the most important categories of all cases that settle the fact of law.

